

Territori i fronteres de l'ex Iugoslàvia

Francesc Garrido i González

1. Introducció

El 14 de desembre de 1995, a la Conferència de París, té lloc la signatura dels acords de la *pau de Dayton* entre Bòsnia, Croàcia i l'anomenada República Federal de Iugoslàvia (Sèrbia-Montenegro), que tracta de posar fi a un conflicte bèl·lic que, en diversos escenaris, ha tingut una durada de quatre anys i mig i ha estat la tragèdia humana més greu a Europa des de l'acabament de la II Guerra Mundial, el que ha obligat la intervenció –més o menys encertada i més o menys eficaç– de les instàncies internacionals, de les Nacions Unides a la Unió Europea i l'OTAN, i la indubtable pressió dels Estats Units per forçar una pacificació que, malgrat tot, no sembla fàcil.

Com a Estat artificialment creat l'any 1918 amb el regne de Sèrbia i les regions austrohongareses poblades per eslaus meridionals, *l'antiga Iugoslàvia* no havia d'acabar el segle. Amb la Monarquia sèrbia dels Karadjordjevic i amb el règim comunista i el sistema federatiu del mariscal Tito, separats en el temps pel tràgic interregne de la II Guerra Mundial, l'invent no va arribar a cohesionar un Estat viable i la seva desintegració, en 1991-1992, va precipitar un conflicte en el qual la radicalització dels nacionalistes ètnics ha tingut un protagonisme essencial.

Raons històriques i de tradició cultural expliquen, però no justifiquen, aquesta explosió de violència i d'odi que s'ha produït a les portes d'Europa Occidental, i són aquests antecedents els que tractarem d'analitzar avui, amb la intenció d'enquadrar els esdeveniments actuals dins una perspectiva històrica que sovint

se'ns escapa, però que cal tenir present per tractar de comprendre l'abast i les implicacions d'una situació molt complexa.

La situació actual ve marcada:

1) Per la radicalització dels *nacionalismes ètnics*, que duu a un *concepte ètnic de l'Estat* i a la seva conseqüència, la *neteja ètnica* practicada per les parts (inicialment pels serbis, però després també per les altres parts), amb l'objectiu d'aconseguir *Estats ètnicament homogenis* en un espai geogràfic caracteritzat per la coexistència històrica d'ètnies, religions i tradicions culturals. *Aquest etnocentrisme s'oposa de fet a l'ideal de la convivència cívica en un marc democràtic* i es tradueix en greus violacions dels drets humans.

2) Per un context intern, compartit amb la resta de l'Europa de l'Est, de *transició política i econòmica*: del sistema polític i econòmic dels règims anomenats «de socialisme real» a la democràcia pluralista i l'economia de mercat de tipus occidental. Una transició que no és fàcil ni per als països que no han sofert un conflicte com el de l'ex Iugoslàvia.

3) Per un context internacional determinat per la nova situació creada pel final de la política de blocs dominant des de 1945, pels equilibris interns de la Unió Europea i per la posició dels Estats Units en aquesta nova situació. Aquesta posició ja es va fer palesa a la guerra del Golf (començament de 1991) i es manifesta clarament a l'actual conjuntura balcànica: la pau de Dayton és, essencialment, una «*pax americana*». Però, encara que difícil d'aplicar, és una oportunitat.

Cal dir, en tot cas, que els acords d'Ohio es limiten a Bòsnia i a la reincorporació de l'Eslavònia Oriental a Croàcia, tot deixant de banda altres escenaris potencialment conflictius, especialment Kòsovo, en certa forma a l'inici del conflicte, ja que aquesta regió sèrbia de poblament albanès, abans autònoma, va estar a l'origen de la reactivació del nacionalisme ètnic pan-serbi que va desfer el difícil equilibri iugoslau i va dur a la tragèdia conseqüent.

En certa forma, l'obligat realisme dels acords fa que s'hi consagrin alguns *fets consumats*, tot rebutjant la «neteja ètnica» com a principi, serà difícil que els desplaçats per la guerra tornin als seus llocs d'origen i, de fet, l'eficàcia de la pau dependrà de la intervenció euro-americana i de la seva capacitat de pressió sobre els governs locals, inclinats a posicions dictades per postulats ultranacionalistes irreconciliables, especialment després de quatre anys i mig de conflicte bèl·lic i d'una «dinàmica d'agressió i revenja» que ha reactivat odis i incompatibilitats amb arrels històriques generalment poc conegudes a Europa Occidental.

Cal, doncs, retrocedir en el temps per tenir una visió del mosaic ex-iugoslau i fer un esforç d'aproximació a les realitats que en configuren l'escenari humà en la seva dimensió històrica. No es tracta de defensar un determinisme històric fora de lloc per «justificar» els fets dramàtics d'una guerra que potser s'hauria pogut evitar amb una actuació internacional més enèrgica i decidida, sinó de tenir presents els antecedents d'un conflicte que, com a europeus i com a persones, no ens pot deixar indiferents.

2. Aproximació històrica: fins el segle XIX

Cal retrocedir una mica en el temps. A l'Alta Edat Mitjana, cap als segles VI i VII, una branca dels pobles eslaus, procedents, segons sembla, de l'arc dels Càrpats, s'estableix als Balcans. Aquests eslaus del sud, avantpassats dels actuals eslovens, croats, serbis, macedonis i búlgars, s'instal·len a la península dels Balcans, aproximadament als territoris que ocupen avui, i Roma i Constantinoble es disputen l'hegemonia religiosa, i consegüentment cultural i política, sobre ells. L'ortodòxia de l'aleshores Imperi Bizantí, que havia començat a estendre's entre els eslaus de la Gran Moràvia amb l'evangelització dels germans Ciril·li i Metodi, es va trobar ben aviat amb un adversari tenaç en el «Drach nach Osten» germànic del Sacre Imperi, aleshores catòlic i patrocinador d'una sèrie de nous Estats eslaus integrats en la seva òrbita, com Bohèmia, Polònia i, pel que fa als eslaus del sud, Croàcia, que molt aviat, ja al segle XI, perd la seva dinastia pròpia i s'associa, de fet en situació subordinada, a la Corona hongaresa. Dalmàcia per la seva banda, s'integra dins l'àmbit de la talassocràcia veneciana.

Així, els eslovens i els croats esdevenien catòlics i s'integraven dins el concert polític i cultural de l'Europa Occidental, mentre que els serbis i els avantpassats dels actuals macedonis eslaus –com els búlgars, dels que la distinció no és fàcil– esdevenien ortodoxos i gravitaven dins de l'esfera religiosa, cultural i política de Bizanci. Això, que dividia els eslaus del sud entre l'obediència a Roma i a Constantinoble, s'ha de posar de relleu, ja que, encara que les diferències diguem-ne teològiques eren minses (com el famós «filioque» del Credo), les diferències culturals havien d'esdevenir importants; així, l'historiador britànic Arnold Toynbee, que va construir la seva concepció de la Història sobre la base d'una sèrie de civilitzacions que se succeeixen i s'interrelacionen, distingeix, a partir de l'Alta Edat Mitjana, entre una civilització cristiana occidental latino-germànica i una civilització cristiana oriental bizantino-eslava, i, en estudiar el que anomena «conflictes» de civilitzacions, es refereix al conflicte entre elles fins al nostre temps; la divisòria entre aquestes dues civilitzacions deixa Finlàndia, els Països Bàltics, Polònia, Txèquia i Eslovàquia, Hongria i Croàcia i Eslovènia al costat occidental, mentre que Rússia, Bielorússia, Ucraïna i els països balcànics, incloent-hi Sèrbia i Macedònia, queden al costat oriental. Històricament, els conflictes han sovintejat al llarg d'aquesta línia, situada més a l'est de l'antiga divisòria entre els països comunistes i la resta d'Europa, i l'enfrontament entre serbis i croats es pot considerar com el darrer episodi d'aquest conflicte de civilitzacions, que no ha deixat de reflectir-se en els arguments propagandístics d'ambdues parts.

Però tornem a l'Edat Mitjana. L'extensió de l'heretgia dels bogomils entre una part dels eslaus del sud, a l'actual Bòsnia motivaria persecucions per les dues bandes i esdevindria posteriorment un factor més de divisió entre aquests pobles: quan, als segles XIV i XV, els turcs otomans ocupen els Balcans, els bogomils es converteixen en massa a l'Islam i aquests eslaus islamitzats esde-

venen el suport local del poder otomà en la regió: els actuals musulmans de Bòsnia-Hercegovina en són els descendents; i cal dir que deixant de banda una possible aportació de sang d'altres pobles d'un Imperi tan multiètnic com era l'Imperi Otomà, l'únic que els separa dels seus veïns croats i serbis és aquesta tradició religiosa i cultural islàmica, ja que, per exemple, no hi ha cap diferenciació lingüística significativa entre ells. En tot cas, i reprenent la construcció històrica de Toynbee, aquesta islamització d'una part de la població autòctona representa la intervenció d'una altra civilització, la civilització islàmica en la seva versió otomana. Així, avui dia, els serbis i els croats tracten pejorativament de «turcs» als musulmans bosnis...

En un moment determinat, l'Imperi Otomà, que havia dominat tota la península dels Balcans i havia arribat a les portes de Viena, comença a retrocedir. Ens situarem ja cap a les acaballes del segle XVIII, quan a Europa Occidental esclata la Revolució Francesa, i tractem de visualitzar el mapa del sud-est europeu:

– Cap a l'oest de la regió, l'Imperi austríac dels Habsburgs integra Eslovènia i la Croàcia central, i acaba d'establir el seu poder sobre les terres panòniques d'Eslovània; Venècia manté encara el seu poder sobre el litoral de Dalmàcia; i només la ciutat-estat adriàtica de Ragusa-Dubrovnik, abans rival de Venècia i seguidament en un difícil veïnatge amb l'Imperi Otomà, però ja en decadència, es manté independent fins l'any 1800, quan l'ocupen els francesos i, amb la Dalmàcia veneciana i els territoris de Caríntia i els de les actuals Eslovènia i Croàcia central ocupats per Àustria, formen les «Províncies Il·líries» annexionades a l'Imperi Francès. Tots aquests territoris tornen després a Àustria, però l'«il·lirisme» seria una de les fonts del nacionalisme dels eslaus del sud dins l'Imperi dels Habsburgs.

– Cap a l'Est, l'Imperi Otomà encara domina Bòsnia-Hercegovina i les actuals Sèrbia i Macedònia. La Sèrbia medieval havia estat derrotada pels otomans en la batalla de Kòsovo, l'any 1389; al segle següent, tota la península dels Balcans queda sota domini turc, però els turcs respecten les creences dels seus súbdits no musulmans i els ortodoxos gaudeixen d'un estatus relativament privilegiat, especialment els grecs fanariotes d'Istanbul. No obstant això, durant el període otomà, molts serbis han fugit del seu país: s'instal·len especialment a les terres frontereres del veí Imperi dels Habsburgs, especialment al sud d'Hongria, és a dir, a l'actual Vojvodina, i a la frontera militar austríaca amb Bòsnia, l'actual Krajina (de fet, Krajina, els territoris croats amb població sèrbia avui sostrets a la sobirania de Croàcia, significa «frontera», igual que Ucraïna, i ve del nom eslau dels confins militars d'Àustria, la «Vojna Krajina» o «Frontera Militar»); mentrestant, a la regió que havia estat el bressol històric de la Sèrbia medieval, Kòsovo, la pèrdua de bona part de la població sèrbia, engega un procés de substitució ètnica a favor dels albanesos. Aquests moviments de població expliquen, com veurem, alguns dels problemes actuals. Un petit territori del nord de Sèrbia, als voltants de Belgrad, es rebel·la, l'any 1804 contra els turcs, sota el comandament de Karadjordje, «Jordi el Negre», tractant de porcs

que esdevé el fundador d'una de les dues dinasties –els Karadjordjevic i els Obrenovic– que s'enfrontaran bàrbarament durant tot el segle XIX; però malgrat el reconeixement d'un petit principat serbi vasall de l'Imperi Otomà i protegit per Rússia, la independència de Sèrbia, territorialment ampliada, no seria reconeguda fins l'any 1878, amb el tractat de Sant Stefano.

Al mateix temps, un petit estat teocràtic ortodox d'arrel sèrbia, Montenegro, es manté precàriament independent en les muntanyes no gaire allunyades del fiord de les Boques de Kotor sota el comandament del seus bisbes-prínceps que creen una dinastia en la qual l'ordre de successió va d'oncle a nebot.

Mentrestant, el domini otomà és encara ferm tant a Bòsnia-Hercegovina, amb la seva «elit» islamitzada autòctona, com a l'actual Macedònia, veritable trencaclosques ètnic (fins al punt de suggerir als restauradors francesos del segle passat el nom de la macedònia de fruites...!) i aleshores part d'una Macedònia més extensa amb capital a Salònica, encara una de les grans ciutats otomanes dels Balcans.

3. La situació immediatament abans de la I Guerra Mundial

Així, al mapa de l'any 1900 ens trobem encara amb dos Imperis, l'Imperi Austrohongarès i l'Imperi Otomà, com a grans potències regionals dels Balcans.

– El primer inclou les actuals Eslovènia, Croàcia –amb Dalmàcia– i també Bòsnia-Hercegovina, com a protectorat des de 1878 i com a territori de l'Imperi des de 1908. Des de l'any 1867, per fer front al nacionalisme hongarès, l'Emperador Francesc Josep ha sancionat la divisió de l'Imperi en dues meitats separades pel riu Leita: la Cisleitània governada des de Viena que inclou els territoris eslovens i el litoral de Dalmàcia, i la Transleitània administrada per Bucarest que inclou l'actual Vojvodina i Croàcia-Eslavònia, aquesta darrera amb una certa autonomia: un Parlament propi –el «Sabor»– i un «ban», una mena de Virrei, càrrec que eventualment va ser exercit per Josip Jellacic, alt oficial croat de l'Imperi que els nacionalistes croats van prendre com a predecessor i al qual està dedicada una de les principals places de Zagreb. Dins l'Imperi, l'austroeslavisme s'obre camí al mateix temps que els moviments nacionalistes eslaus, per una banda entre els polonesos, rutens, txecs i eslovacs del nord, i per una altra entre els eslovens, serbis i sobretot croats del sud, que passen a defensar una solució «trialista» que comptés amb els eslaus per a la continuïtat de l'Imperi, contra el dualisme germanomagiari de la fórmula de 1867. En aquest context, el renaixement cultural i polític croat i eslovè es desenvolupa sota pautes centro-europees i dins el marc d'un Imperi que, al cap i a la fi, havia creat un espai econòmic danubià integrat i dirigit per una Administració força eficaç per al seu temps. Cal no oblidar que l'Imperi gaudia, per exemple, del sistema de protecció social més avançat de l'Europa del seu temps després del d'Alemanya i que, encara que els territoris habitats pels eslaus del sud no eren ni de bon tros els més desenvolupats d'Àustria-Hongria (de fet, hi va haver una

forta emigració cap els Estats Units i l'Amèrica Llatina), gaudien d'una situació econòmica i cultural molt més sòlida que la resta dels Balcans.

– L'Imperi Otomà, l'any 1900, administrava encara els actuals Kòsovo i Macedònia. Però les guerres balcàniques de començaments de segle cristallitzarien, l'any 1913, en la reducció de l'antiga Turquia Europea al petit territori de la Tràcia Oriental –poc més que les rodalies d'Istanbul–, aproximadament tal com la podem veure al mapa actual. Kòsovo i la Macedònia del Vardar –una mica més d'un terç de la Macedònia otomana– van ser annexionats al regne de Sèrbia que sota l'aixopluc del paneslavisme i de la panortodòxia de la Rússia tsarista, mantenia també posicions irredemptistes pel que fa a la Bòsnia-Herzegovina austrohongaresa.

Es aleshores, el 28 de juny de 1914, quan un estudiant serbi de Bòsnia, Gavrilo Princip, lligat a l'organització pansèrbia «Crna Ruka» («la mà negra») assassina l'hereu de la corona imperial, Francesc Ferran, durant una visita oficial a Sarajevo. Precisament Francesc Ferran era un decidit partidari del trialisme (que havia d'equiparar els eslaus als austroalemanys i als hongaresos) per al futur de l'Imperi i, consegüentment, per a l'opció pansèrbia era «l'enemic a abatre». Aquest fet va ser el detonant que va fer esclatar la I Guerra Mundial; i el desenllaç d'aquesta conflagració canviaria radicalment el mapa de la regió, ja que França i Gran Bretanya, vencedores de la guerra, van decidir la fragmentació de l'Imperi austrohongarès dels Habsburgs –minat per la proliferació dels moviments nacionalistes– i, en el nou disseny del mapa de la postguerra, van optar per «premiar» a Sèrbia amb la creació d'un «Regne dels Serbis, Croats i Eslovens» sota la dinastia reial sèrbia i on els serbis haurien d'exercir l'hegemonia.

4. La primera Iugoslàvia: 1918-1941

Formalment, l'1 de desembre de 1918, es va crear aquest Regne «dels Serbis, Croats i Eslovens», com a conseqüència d'un acord entre el Consell Nacional dels eslaus del sud de l'antic Imperi austrohongarès i la Corona de Sèrbia, que absorbia també el petit regne de Montenegro. Començava l'anomenada «primera Iugoslàvia» del període d'entre-guerres, que unia territoris i poblacions amb tradicions culturals i religioses enfrontades, i amb un notable desnivell de desenvolupament econòmic i social i de cultura política. En certa forma el tencaclosques ètnic i religiós del nou Estat es podia reconduir a un cert dualisme entre una meitat occidental fins aleshores integrada dins l'Imperi austrohongarès, de tradició catòlica i centroeuropea, on els croats eren la nacionalitat majoritària i els eslovens una minoria fortament austritzada (de fet, en un plebiscit celebrat l'any 1920 els eslovens del sud de Caríntia rebutjaren l'annexió a Iugoslàvia i optaren per la petita Àustria residual), i una altra meitat oriental on els serbis, ortodoxos i de tradició balcànica, eren la nació hegemònica que ara passava a dominar també el conjunt del nou Estat. Aquest dualisme s'ha

via de matisar, és clar, amb l'existència de comunitats islamitzades a Bòsnia i Novi Pazar, de grups ètnics compactes d'albanesos a Kòsovo i l'est de Macedònia, d'importantes comunitats d'origen hongarès, alemany i romanès a Vojvodina, i, evidentment, de les nodrides comunitats sèrbies que habitaven els antics territoris austrohongaresos de Cròacia i Bòsnia i que ara es trobaven dins una Iugoslàvia governada virtualment pels serbis. Per altra banda, els macedonis eslaus, considerats «serbis del sud» per Belgrad, no deixaven de ser «búlgars de l'oest» per a Bulgària, ja que cap dels seus veïns no els reconeixien una identitat ètnica pròpia.

La fixació de les fronteres va ser, en tot cas, prou conflictiva, i va venir determinada bàsicament pels tractats de pau amb Àustria i Hongria, com a potències vençudes. L'any 1920 es va celebrar un referèndum al sud de la Caríntia austríaca, amb una nodrida població eslovena, però el resultat va ser favorable a Àustria. També la frontera amb Itàlia va ser conflictiva; finalment Itàlia, a més de la península d'Ístria, es va quedar Dalmàcia amb algunes illes i amb la ciutat de Zara/Zadar, i uns anys després es va annexionar la ciutat lliure de Fiume/Rijeka, esdevinguda «Regenza Italiana del Carnaro»; és conegut el protagonisme que va tenir en aquesta annexió l'acció una mica teatral de l'escriptor italià Gabrielle d'Annunzio, i que va contribuir a l'onada nacionalista que es va apoderar d'Itàlia i que va afavorir la presa del poder pels feixistes de Mussolini.

Però tornem a Iugoslàvia. Molt aviat els croats es trobaren incòmodes dins el nou Regne. Molts d'ells havien defensat la unitat dels eslaus del sud, com el bisbe Strossmayer o l'escriptor Ljudevit Gaj, que va apropar l'idioma literari croat a l'idioma literari serbi –malgrat la subsistència de dos usos alfabètics diferents, llatí i ciríl·lic–, però l'encaix polític de Cròacia dins d'una Iugoslàvia sota hegemonia sèrbia no va deixar mai de ser un problema pendent. La Constitució de 1921 va establir un model centralista mal acollit pels croats, i les tensions arribaren a un punt tal que l'any 1928, al Parlament de Belgrad, un diputat montenegrí va assassinar el dirigent croat Pavle Radic, i l'any 1929 el rei Alexandre va instaurar una dictadura reial; cinc anys més tard, el rei era assassinat per terroristes croats a Marsella, durant una visita oficial a França. I només l'any 1939, sota la regència del príncep Pau, un acord serbocroat va reconèixer l'autonomia d'una Banovina croata, més extensa que la Croàcia actual, que va tenir una vida efímera, ja que la invasió de Iugoslàvia per l'Eix durant la II Guerra Mundial, l'any 1941, va posar fi a l'existència de la «primera Iugoslàvia» i es va produir la seva primera fragmentació.

5. La II Guerra Mundial: 1941-45

Immediatament després de l'ocupació pels alemanys, es va produir el repartiment de Iugoslàvia:

– Eslovènia va ser repartida entre el Reich i Itàlia, que es va quedar amb Ljubljana i també va ampliar les seves possessions al litoral de Dalmàcia (en el període d'entreguerres, Itàlia ja administrava tota Ístria i la Regió Júlia, les ciutats de Fiume/Rijeka i Zara/Zadar, i algunes illes dàlmates) i va rebre el control militar de Montenegro, nominalment independent i fronterer amb l'Albània italiana des de 1939 (teòricament, Regne amb unió personal amb la corona italiana), que s'annexionava les regions iugoslaves veïnes de poblament albanès (bàsicament, Kòsovo i l'oest de l'actual Macedònia).

– Hongria recuperava una petita part de l'est d'Eslovènia (Medjumurje i Prekomurje) i la Bacška, N.O. de l'actual Vojvodina, territoris que havien estat hongaresos abans de 1918.

– Bulgària s'annexionava alguns petits territoris del sud de Sèrbia i gairebé tota Macedònia (si els serbis consideraven els eslaus macedonis com a «serbis del sud», els búlgars els havien considerat, des del segle XIX, com a búlgars de l'oest...).

– L'est de Vojvodina, el «Banat, va ser administrat directament pel Reich Alemany amb la col·laboració de la població local d'origen germànic, els «Volksdeutsche» descendents d'antics colons instal·lats a la regió uns segles abans.

– Es va crear un «Estat independent de Croàcia» que, en línies generals, va incloure tota l'actual Croàcia, llevat dels territoris italians a Ístria i Dalmàcia, tota l'actual Bòsnia-Hercegovina i una part de Vojvodina, fins a Zemun, molt a prop de Belgrad. Aquest estat satèl·lit de l'Eix va ser governat pel dictador («poglavnik») Ante Pavelic i pels seus «ustaixis», que es van distingir especialment per les seves atrocitats contra els jueus i els serbis dels territoris que van controlar. Es parla d'un milió de serbis assassinats aleshores pels «ustaixis» croats.

– Finalment, una Sèrbia més reduïda que l'anterior a les annexions de 1913 va ser confiada pels alemanys a un Govern col·laboracionista local dirigit pel general Milan Nedic, que va trobar el suport d'una part de les forces de l'organització oficial «txètnik» (antiga denominació dels guerrillers serbis contra els turcs).

Aquesta fragmentació de Iugoslàvia i les lliutes i atrocitats a les quals va donar lloc dins el context de la II Guerra Mundial, prefiguraven ja el que havia d'esdevenir mig segle més tard: les mateixes denominacions de «txètniks» i «ustaixis» donades pejorativament als serbis i als croats pels seus adversaris, reobren entre els antics iugoslaus les ferides d'aleshores.

Contra la situació creada per l'ocupació de l'Eix, es van aixecar dues forces rivals i de signe molt diferent que també es van enfrontar entre elles:

– per una banda els partidaris del rei i del govern monàrquic refugiats a Londres, dirigits per Mihajlovic i amb el suport dels «txètniks» serbis que no havien optat per col·laborar amb el règim de Nedic; en principi, comptaven amb el suport dels aliats occidentals. Però sembla que en algun moment l'actitud que van mantenir envers els alemanys va ser prou ambígua.

– i per altra els partisans dirigits pel dirigent comunista croat Josip Broz, més conegut pel seu nom de guerra «Tito».

Ara no podem referir amb detall el desenvolupament dels esdeveniments durant la guerra, però, en tot cas, les temptatives aliades de forçar un acord entre els monàrquics de Mihajlovic i els comunistes aleshores encara protegits per Stalin no van reeixir: els partisans de Tito es van fer amb el control de tota Iugoslàvia i fins i tot del sud de Caríntia i de la regió italiana veïna habitada almenys en part per eslovens i croats, fins a la mateixa ciutat de Trieste, d'on es van tenir de retirar gràcies a l'oposició dels britànics i dels americans. No obstant això, Iugoslàvia va aconseguir de retenir la península d'Ístria i la Venècia Júlia, pel que fa a Trieste, inicialment declarada ciutat lliure amb un territori més extens (zona A: la capital; zona B: el seu hinterland immediat, annexionat a Iugoslàvia), va quedar com un enclavament italià unit a la resta d'Itàlia només per una estreta franja litoral (corridor de Monfalcone); uns 200.000 italians van ser forçats a abandonar aquests territoris ocupats, dividits entre Eslovènia i Croàcia, i només hi va quedar una petita minoria italiana, especialment a Ístria.

6. La Iugoslàvia comunista (1945-1991): divisió territorial

Així arribem a la postguerra amb la victòria dels comunistes de Tito, que van abolir la monarquia el mateix any 1945; un Parlament dominat per ells va aprovar la Constitució de 1946, inspirada en la Constitució soviètica de 1936, quedava instaurada una República federativa i s'hi establí la divisió territorial interna de Iugoslàvia que va persistir fins l'any 1991. Cal estudiar aquesta divisió una mica detalladament, ja que explica alguns dels problemes actuals entre els que podríem anomenar «Estats successors» de l'antiga Iugoslàvia.

El territori iugoslau es va dividir en sis repúbliques, i dins la més gran i més poblada, Sèrbia, es van crear dues províncies o regions autònomes. Parlarem, una mica de cada una d'aquestes unitats federatives.

1. Al nord-oest, la República d'Eslovènia, amb capital a Ljubljana, va englobar els antics territoris eslovens de la Iugoslàvia d'entreguerres i el nord dels antics territoris italians annexionats, amb una estreta sortida a l'Adriàtic al sud de Trieste, el corredor de Koper (en Itàlia, Capodístria).

2. La República de Croàcia, amb capital a Zagreb, era una mica menys extensa que la Banovina autònoma de 1939, i va englobar la Croàcia central i Eslavònia, Dalmàcia, i la major part de la península d'Ístria. En línies generals, es va respectar la delimitació històrica de les antigues Croàcia-Eslavònia i Dalmàcia de l'Imperi dels Habsburgs, encara que els territoris més orientals d'Eslavònia van ser adscrits a la Vojvodina sèrbia, i les Boques de Kotor a Montenegro. En tot cas, dins aquests límits quedaven aproximadament un 11% de serbis, bàsicament als districtes de l'actual «Krajina», mentre que fora d'aquests límits habitaven nodrides comunitats croates a la veïna Bòsnia-Hercegovina (especialment compactes a l'actual «Herceg-Bosna»).

3. Per a la República de Bòsnia-Hercegovina, amb capital a Sarajevo, es van respectar gairebé exactament els límits històrics del territori otomà que l'any 1878 va passar sota l'administració austrohongaresa. Els eslaus musulmans eren la comunitat més nombrosa, però no majoritària; amb més d'un 40% de bosnis musulmans hi vivien un terç de serbis i un 17% aproximadament de croats, amb una implantació territorial que hauria fet impossible qualsevol divisió territorial basada en criteris ètnics (el que només es pretén fer actualment, tot consagrant, en certa forma, els desplaçaments massius de població causats per l'anomenada «neteja ètnica»). Com Eslovènia, Bòsnia també va rebre una sortida a l'Adriàtic, el corredor de Neum, al litoral de Dalmàcia, que interrompia la continuïtat territorial de la República de Croàcia, deixant al sud la regió de Dubrovnik.

4. A la República de Montenegro, amb nova capital a Podgorica, rebatejada Titograd, en comptes de la petita capital històrica de Cetinje, se li van adscriure els territoris de l'antic Regne tal com van quedar després de l'annexió del sud del Sandjak de Novi Pazar l'any 1913, amb l'increment de les anomenades «Boques» (un curiós fiord mediterrani) i de la ciutat de Kotor, que li van donar una sortida més ampla a l'Adriàtic.

5. També es va crear la República de Macedònia, amb capital a Skopje, amb els territoris de la «Macedònia del Vardar» que havien estat annexionats al Regne de Sèrbia l'any 1913. Amb una minoria albanesa considerable, aproximadament un terç de la població total, concentrada a l'oest de la República, els serbis mai no havien reconegut abans una identitat nacional macedònia específica als eslaus de la regió, als quals consideraven serbis meridionals, de la mateixa manera que els búlgars els consideraven búlgars occidentals. De fet, el desenvolupament d'una llengua literària macedònia sobre la base dels dialectes eslaus locals i diferenciada del serbi i del búlgar no es va produir fins després de 1945.

6. Finalment, la República de Sèrbia, amb capital a Belgrad –que era també la capital federal– va heretar, bàsicament, els territoris de l'antic Regne de Sèrbia, sense Macedònia i amb l'increment de la Vojvodina transdanubiana. Era la República més gran i més poblada, i sembla que Tito va voler limitar una mica les seves tendències hegemòniques creant-hi dues províncies o regions autònomes –Vojvodina i Kòsovo– amb un grau d'autogovern que va arribar a ser considerable i que en certa forma es van considerar també unitats federatives equiparades en molts aspectes a les Repúbliques.

– Vojvodina, amb capital a Novi Sad, al nord del Danubi, era un territori històricament hongarès amb una feble majoria demogràfica sèrbia i unes minories hongaresa i romanesa força nodrides, integrat l'any 1918 a la nova Iugoslàvia. També havia tingut una important minoria d'origen alemany especialment al Banat, que va ser expulsada gairebé totalment després de la II Guerra Mundial. El segle XIX, els serbis de Vojvodina, amb un nivell de desenvolupament econòmic i cultural molt superior al dels serbis del petit regne independent, havien arribat a dominar bona part de la seva vida cultural i de la seva Administració; el creador de l'idioma literari serbi modern, Dositej Obradovic, va ser, per exemple, un serbi de Vojvodina.

– L'altra regió autònoma era la de Kòsovo, que havia estat el bressol històric de la Sèrbia medieval però que durant els segles de domini otomà va arribar a tenir una majoria de població d'origen albanès, que s'ha reforçat els darrers anys fins arribar a un 90%, aproximadament. Aquesta regió no es va annexionar a Sèrbia fins l'any 1913, al mateix temps que Macedònia, però tenia –i té– un fort valor emocional per als nacionalistes serbis.

En aquesta divisió territorial, com veiem, es van respectar en línies generals, encara que no sense certes rectificacions, els límits territorials històrics, internacionals o interns de l'Imperi austrohongarès i dels antics Regnes de Sèrbia i Montenegro. Les rectificacions més curioses són les que tendien a donar una sortida al mar a les Repúbliques interiors (corridor de Koper a Eslovènia, corredor de Neum a Bòsnia-Herzegovina, fiord de les Boques de Kotor a Montenegro); de fet, Croàcia va incloure en el seu territori gairebé tot el litoral iugoslau, i Sèrbia té accés fluvial pel Danubi. Per altra banda, era impossible una divisió territorial basada en criteris essencialment ètnics, ja que en una bona part del territori iugoslau coexistien secularment ètnies diferents i molt sovint cap d'elles era majoritària, com a bona part de Bòsnia o Vojvodina, o fins i tot a moltes àrees de Croàcia, i no sempre hi havia continuïtat territorial entre els districtes on predominava alguna de les ètnies.

En aquest sentit, la terminologia oficial de la Iugoslàvia titoista distingia entre NACIONS (status acordat als serbis, croats, eslovens, macedonis i, a partir d'un moment determinat, als «musulmans per adscripció ètnica» –ja que inicialment els musulmans bosnis havien d'optar per considerar-se serbis, croats, o, genèricament, «iugoslaus»), NACIONALITATS (comunitats lligades a nacions amb un Estat veí propi: albanesos de Kòsovo, hongaresos i romanesos de Vojvodina, italians d'Ístria...) i GRUPS ÈTNICS (com vàlacs, etc.). Sota aquestes denominacions es detecten, de fet, l'heretatge austrohongarès i la literatura soviètica sobre qüestions nacionals.

Religions i llengües

Com veiem, la complexitat històrica i ètnica de Iugoslàvia en feia un autèntic trencaclosques. S'hi barrejaven també tres religions (ortodoxa, catòlica i musulmana) i, des del punt de vista lingüístic, el panorama era també prou complex:

– Per una banda, l'anomenat SERBOCROAT, que es considerava com a una llengua única, era la llengua dominant a Sèrbia, Montenegro, Croàcia i Bòsnia-Herzegovina. Però encara que la llengua literària i cultural de Croàcia i la de Sèrbia s'havien apropat, s'havien mantingut certs trets diferencials i, en tot cas, l'ús de dos alfabet, el ciríl·lic a Sèrbia i Montenegro, i el llatí bàsicament a Croàcia, però que després de 1945 es va difondre també considerablement a la mateixa Sèrbia, fins que el nacionalisme serbi ha fet del ciríl·lic una bandera més. Actualment, els croats defensen l'existència d'un idioma CROAT i rebutgen la denominació de «serbocroat» o «croatoserbi»; en aquestes qües-

tions, no sempre és fàcil esbrinar fins a on arriben els criteris filològics i on comencen els criteris polítics.

– Tal com hem dit abans, el MACEDONI, llengua normativitzada recentment sobre la base dels dialectes eslaus de Macedònia, intermedis entre el serbi i el búlgar, és l'idioma oficial de la República de Macedònia, que s'escriu en alfabet ciríl·lic.

– Molt més diferenciat, però també eslau, l'ESLOVÈ, escrit en alfabet llatí, és la llengua d'Eslovènia, amb una tradició literària que va permetre la seva normalització ja el segle passat, quan els eslovens vivien dins el marc austríac i l'alemany havia arribat a esdevenir la llengua prioritària de la classe alta i de les classes mitjanes urbanes d'Eslovènia.

– Finalment, entre les altres nombroses llengües parlades a la antiga Iugoslàvia, cal fer esment especial de l'ALBANÈS de Kosovo i de l'oest de Macedònia, de l'HONGARÈS i del ROMANÈS de Vojvodina, i també de l'ITALIÀ de les comunitats d'origen italià al sud d'Eslovènia i a la Ístria croata.

El sistema de Tito

Dins d'aquest context, el règim de Tito va intentar establir un sistema institucional basat teòricament en l'equilibri entre les Repúbliques i les nacionalitats de la Federació que va presidir fins a la seva mort, l'any 1980. De fet es va tractar d'un règim autoritari entorn de la persona de Tito, que, encara que es va desmarcar des de ben aviat del bloc soviètic (l'any 1948 Iugoslàvia va ser expulsada de la «Kominform») i va gaudir de la comprensió interessada del bloc occidental, va ser força dur amb la dissidència interna (com en el cas de Milovan Djilas) i, molt especialment, amb les tendències nacionalistes (com a Croàcia l'any 1972). Només una política exterior ambiciosa basada en la direcció del moviment dels «no aliniats» i una concepció socioeconòmica pretensament original, com era la del socialisme autogestionari que en un moment determinat va ser un miratge per a un bon sector de l'esquerra occidental, van permetre de creure que els problemes del passat, que havien esclatat tan tràgicament durant els anys de la II Guerra Mundial, havien estat superats. Quan Tito va morir, l'any 1980, es posaven en marxa els mecanismes que havia previst per a la direcció de Iugoslàvia, basats en l'hegemonia de la Lliga dels Comunistes i en un federalisme d'equilibri entre les sis Repúbliques i les dues regions autònomes; fins i tot la Presidència federal quedava confiada a un organisme col·legiat presidit cada any, de forma rotatòria, pel representant de cada unitat federativa.

El sistema, inicialment, va funcionar, encara que no sense entrebancs i sense problemes entre les Repúbliques. Les Repúbliques occidentals, Eslovènia i Croàcia, se sentien cada cop més incòmodes amb el que creien el «llast» de les Repúbliques menys desenvolupades, i Sèrbia no acceptava una concepció «iugoslavista» al marge d'un ideal panserbi que es va tornar a difondre amb força. Sense dubte, Tito havia silenciado, però no superat, els vells problemes

derivats de la mateixa estructura de l'Estat iugoslau que el seu règim havia refundat sobre el territori de la Iugoslàvia de 1918. Ja l'any 1981 va haver una forta repressió sèrbia a Kòsovo contra la majoria albanesa, i l'ascens de Milosevic al poder (1987) a una Sèrbia on el nacionalisme s'havia estès considerablement va tenir com a conseqüència la supressió de l'autonomia de Kòsovo l'any 1988, aquesta regió va quedar sotmesa, des d'aleshores, a una situació virtualment colonial. També es va suprimir l'autonomia de Vojvodina, i els partidaris de Milosevic arribaren al poder també a Montenegro, amb el que quatre de les vuit unitats federatives quedaven controlades de fet per Sèrbia i els mecanismes ideats per Tito quedaven reduïts a la inoperància. La Presidència col·legiada es bloquejava i les instàncies federals es feien inoperants per manca de poder real, com ho va posar de relleu el fracàs del pla econòmic del primer ministre federal Ante Markovic, que encara l'any 1990, amb el suport de la Comunitat Europea, va intentar sanejar i liberalitzar l'economia iugoslava.

7. La ruptura de Iugoslàvia

L'enfonsament dels règims comunistes de l'Europa central i de l'est, per altra banda, va tenir unes repercussions especials a una Iugoslàvia que havia deixat de tenir la significació geopolítica assolida dins el marc de la política de blocs de la «guerra freda», i que, de retruc, havia donat una certa cohesió interna al conjunt iugoslau, per altra banda tan heterogeni en la seva composició.

Així, la celebració d'eleccions pluripartidistes, per primer cop, a Eslovènia i Croàcia, l'any 1990, va donar el poder en aquestes Repúbliques a les forces d'oposició, la coalició DEMOS i HDZ (Comunitat Democràtica Croata) respectivament, enfrontades al que representava Milosevic a Sèrbia. La paràlisi de les institucions federals va arribar a un extrem dramàtic quan la meitat pro-sèrbia de la Presidència federal va decidir, els primers mesos de 1991, de barrar el pas del representant croat, el nacionalista Stipe Mesic, un home de Tudjman, a la presidència rotatòria; i, així, el 25 de juny de 1991, els Parlaments de Ljubljana i Zagreb, gairebé simultàniament, van declarar la independència d'Eslovènia i Croàcia, va esclatar la Iugoslàvia creada pels vencedors de 1918, i va començar el conflicte que continua castigant aquelles terres balcàniques.

La guerra i les delimitacions territorials

No podem entrar a referir amb detall tots els esdeveniments que s'han produït a l'antiga Iugoslàvia des d'aleshores, però, a grans trets, podem dir que el conflicte ha tingut tres etapes desiguals:

– En un primer escenari, un curt episodi bèl·lic consagra la independència «de facto» d'Eslovènia, on l'Exèrcit federal es troba amb la resistència de la població local que, com la de la resta de l'ex-Iugoslàvia, estava enquadrada dins una «Defensa Territorial» que el règim de Tito havia concebut per a garantir

la posició de Iugoslàvia davant una eventual invasió exterior dins el marc de la política de blocs; la preparació militar de la població amb un sistema de servei militar semblant al de Suïssa es va revelar un dels factors que han contribuït a la ferocitat de la guerra.

– En un segon escenari, l'Exèrcit federal intenta retenir Croàcia, on els serbis locals dels districtes de Krajina (ja n'hem parlat abans) s'han sublevat contra el govern croat i s'han emparat en un Exèrcit federal bàsicament serbi. La cruesa de la guerra, amb episodis com el setge i ocupació de Vukovar pels serbis, les primeres «neteges ètniques», o els bombardejos de la ciutat històrica de Dubrovnik, sacsegen l'opinió occidental, i la mateixa CE, que fins aleshores havia tractat de preservar la integritat de Iugoslàvia, acaba seguint les tesis alemanyes i, el 15 de gener de 1992, reconeix la independència d'Eslovènia i Croàcia. Observadors de la Comunitat Europea i forces de les Nacions Unides tractaran, sense èxit, de suavitzar una guerra que ningú no hauria imaginat en plena Europa a les acaballes del nostre segle. Malgrat un precari alto el foc croato-serbi, sovint interromput, el 30% del territori croat quedava sota control de l'autoproclamada República sèrbia de Krajina, amb seu a Knin. Fins a les operacions militars croates de maig i agost de 1995, que han deixat només l'Eslovàquia Oriental sota control serbi.

– En un tercer moment, la declaració d'independència de Bòsnia-Hercegovina, que serà reconeguda internacionalment, però que es veurà tràgicament sacsejada per una guerra ètnica, i la de Macedònia, que tindrà repercussions sobre l'equilibri balcànic (especialment a causa de l'actitud grega contra un presumpte expansionisme macedoni sobre la Macedònia grega), van obrir la caixa de Pandora de la guerra de Bòsnia-Hercegovina, convertida en una «guerra a tres bandes» entre serbis, croats i musulmans; els serbis i els croats de Bòsnia han creat les seves pròpies Repúbliques (la República sèrbia de Bòsnia i la Comunitat croata d'Herceg-Bosna), i, forçades pels esdeveniments, les Nacions Unides han donat suport a successives propostes de divisió territorial de base ètnica, mentre es creava una precària «Federació croatamusulmana» davant l'entitat sèrbia de Bòsnia.

– Mentrestant, Sèrbia i Montenegro han format una «tercera Iugoslàvia» que, si per una banda dóna suport als micro-Estats serbis de Croàcia i Bòsnia, per altra banda es ressent de problemes derivats de la seva pròpia composició territorial i ètnica. Posada en quarantena per la comunitat internacional, la mini-Iugoslàvia serbomontenegrina és una federació desigual entre una Sèrbia hegemònica i un petit Montenegro on no manquen sentiments secessionistes, que inclou minories com els albanesos majoritaris a Kòsovo, els eslaus musulmans del Sandjak de Novi Pazar –regió repartida entre Sèrbia i Montenegro–, i els hongaresos i romanesos de Vojvodina.

En principi el reconeixement dels nous Estats independents s'ha fet sobre la base dels límits que havien tingut dins la desapareguda Iugoslàvia. Però la fixació de les noves fronteres entre els estats successors de l'antiga Iugoslàvia no és, sense dubte, una qüestió tancada. Deixant de banda les eventuals temp-

tatives de revisió de les fronteres exteriors de l'ex-Iugoslàvia (a Hongria no manquen, per exemple, els irredentistes), es discuteix si les delimitacions entre les Repúbliques federades de Iugoslàvia eren alguna cosa més que límits administratius. Han sorgit problemes fins i tot entre Estats que es podrien haver cregut aliats, com el de Croàcia i Eslovènia per les aigües territorials del golf de Piran, al litoral d'Ístria; i les situacions de fet contradiuen la continuïtat efectiva dels antics límits administratius com a fronteres interestatals efectives.

La fixació de les fronteres, en el fons, sempre ha estat una qüestió de força, i el dret internacional públic ha anat sempre, en aquest aspecte, a remolc de les situacions de fet. Si s'ha renunciat a fer de la República de Bòsnia-Hercegovina un Estat pluriètnic de ciutadans i s'han succeït les propostes de delimitacions de base ètnica, ha estat perquè els esdeveniments ho han imposat; i el principi de conservació de les fronteres, que potser a costa d'admetre certes anomalies evita també la conflictivitat potencial d'una revisió permanent, exigeix un consens que en molts casos no existeix. Encara no podem estar segurs de quin serà «el mapa definitiu», si mai arriba a existir, resultant del conflicte actual. No sabem, per exemple, si Croàcia aconseguirà o no l'annexió «de iure» de l'anomenada «Herceg-Bosna»; tampoc no sabem si Sèrbia s'annexionarà formalment les autoproclamades Repúbliques Sèrbies de Krajina i de Bòsnia, o si nous episodis bèl·lics crearan una situació que ara no podem preveure. I queda pendent la reintegració pacífica de l'Eslovàquia Oriental a Croàcia. La Gran Sèrbia, la Gran Croàcia, la Gran Albània o la Gran Hongria tenen massa punts d'intersecció com per creure que una revisió de fronteres en cascada no implicaria successius banys de sang en països que tenen ja suficients problemes per fer front amb un raonable èxit al repte que suposa el canvi de sistema econòmic, i que senten o poden sentir la temptació de desviar l'atenció d'aquests problemes vers un nacionalisme expansiu i xenòfob. Sens dubte, ens agradaria que, malgrat tot, fossin capaços de recuperar la convivència perduda i treballar per una reconstrucció que de cap manera serà fàcil, però això pertany ja al terreny del desig, i ara no podem entrar-hi. La recepció del principi occidental de l'Estat-Nació i del principi de les nacionalitats a l'Europa central i oriental, a partir del segle passat, va tenir efectes destructius sobre societats d'una complexitat ètnica considerable, on llengües i religions es barrejaven sota un model de convivència diferent de l'occidental, i encara vivim la conseqüència dels odis i de les incompatibilitats a les quals va donar lloc, i que en alguns casos han esclatat tan tràgicament. Conceptes com el de la «neteja ètnica», que es tradueixen en atrocitats vergonyoses, assassinats, i desplaçaments massius de poblacions en el millor dels casos, no haurien d'afavorir mai als seus responsables.

En tot cas, crec que amb aquestes pinzellades estarem en condicions de comprendre una mica millor els esdeveniments actuals de l'antiga Iugoslàvia i sense quedar-nos al nivell anecdòtic que massa sovint sembla predominar.

Bibliografia bàsica

- BÉRENGER, Jean (1990): *Histoire de l'Empire des Habsbourg, 1273-1918*, Fayard, París.
- DIVERSOS AUTORS: *Breve Historia de Yugoslavia*, col. Austral nº 1458 (Espasa Calpe).
- FEJTÖ, François (1988): *Réquiem pour un Empire défunt*, Lieu commun, París.
- FÉRON, Bernard (1995): «Yugoslavia, orígenes de un conflicto», *Dossier Le Monde*, versió castellana, Barcelona.
- GLENNY, Misha (1993): *The rebirth of History. Eastern Europe in the Age of Democracy*, Penguin Books, 2ª edició.
- GOYTISOLO, Juan (1993): *Cuaderno de Sarajevo*, El País-Aguilar, Madrid.
- LEGUINECHE, Manuel (1992): *Yugoslavia Kaputt*, Ediciones B, Barcelona.
- ROJO, Alfonso (1992): *Yugoslavia. Holocausto en los Balcanes*, Planeta, Barcelona.
- TERTSCH, Hermann (1993): *La venganza de la Historia*, El País-Aguilar, Madrid.

